

Соколёнок

4/2022

июль – август

Лашын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

8 июля – День семьи, любви и верности

Салгимет
Майлыбаева

Терек

Табиат коьрки-ясыл терек,
Суклантады юректи!
Аьр инсанга ол керек,
Сындырмайык теректи.
Тамырлары терен кетип,
Юван болып ол обьсин,
Шобллигимди сылув этип,
Бутаклары яйылсын.
Салкынында биз де яйрап,
Асык ойын ойнайык,
Юмак шешип, йырлар йырлап,
Ногай соьзлер айтайык!

Алибек Капгамов

Огырлы

Болсын Язымъыз!

Ай, балалар, амаллар,
Басланды яй таркавлар,
Алдыда йылы айлар:
Сувда юзерсиз,
Куьнге куьерсиз,
Танапыс тавып,
Китапке энъкеерсиз.

Шакыраман, ымлайман:
Келинъыз тез салкынга,
Актарып, ай, каранъыз
Ногай тилде асарга,
Заман да кенъ болганга –

Ногай тили – уллы тил,
Ногай тил – куватлы тил,
Эм адамай, адаспай
Ана тилде окып бил,
Ана тилде язып бил,
Ана тилде собйлеп бил,
Ана тилде ойлап бил,
Ана тилди сыйлап бил,
Уьйкен тоьрге миндирип,
Оьрметин оьстирип юр.

Уллылыгын соннан бил:
Уллы Шоьлдинъ бас тили,
Неше ырув оьмир суьрип,
Оьз тилиндей коьрген тил,
Казанъ, Меску, толы Кырым
Тар айкаскан ортак тил,
Шоьлде болган кыйынды
Бозлап айткан хайран тил,
Уллы Шоьлдинъ давларын
Энгимеге салган тил,

Шет-кыйырсыз тузликти
Далалай ман оьткен тил,
Домбыра шегин экситип,
Ян толкыткан саар тил.

Куватлыгын соннан бил:
Шеберлиги терен тил,
Сиз сабийде, бесикте
Ак юзинъиз йылмайтып,
Айдиявды шынълатып
Наъсип сепкен нурлы тил,
Эр соьйлеймен дегенде
Шешен йигит тувган тил,
Оьмирлер де авысып
Дестаншылар энген тил,
Дестанларга шатлыкта
Йыравлар ян берген тил,
Аьжейипке ушырап

Эл битилген ярык тил.
Ай, улларым, кызларым,
Ногай тилдинъ коьптидир
Ярасыгы, казнасы.
Асарларды окынъыз,
Дуныяга киринъиз,
Йыйылысып етинъиз,
Ана тилдинъ сербетин
Янынъыз бан сезинъиз!

P.S.
Аталар доьнер юлдызга,
Калар борыш ясларга
Тувган тилди сакларга.
«Ногай тил неден тарык!» –
Деген соьзден эрек бол!
«Суьриндирме тилимнен!» –
Деп явларга Шора бол!

Поэтикалык тавысы ман белгили

Магомет-Али Ханов өзининъ поэтикалык тавысы ман адабият суювшилерге ийги белгили болып калган демеге боламыз. Ога шайыт кол астыннан шыккан шыгармалары да.

Шайыр Магомет-Али Ханов бизим республикамыздынъ Ногай районунынъ Терекли-Мектеб авылында 1962-нши йыл 24-нши сентябрь куьн тувган. 1980-нши йыл сол авылдагы Абдулхамид Джанибеков атындагы мектебти оқып кутарган. 1991-нши йыл болса, Карачаевск каласындагы пединститутын битирген.

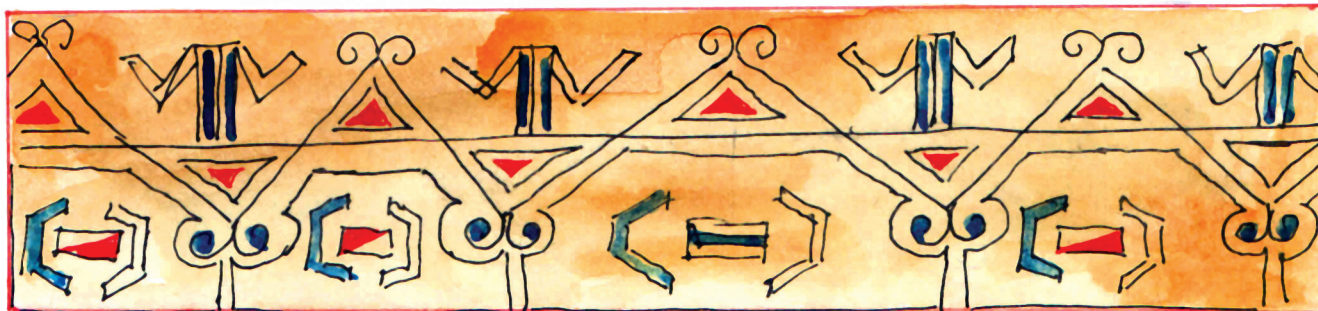
1990-ншы йылдан алып «Шоьл тавысы» республикалык газетасында бас дегенде хабаршы, сонъында политика боьлигининъ редакторы болып куллыгын бардырады.

Магомет-Али Ханов – Россия язувшылар эм журналистер Союзынынъ агзасы болады. Оьзи Дагыстан республикасынынъ маданиятынынъ ат казанган куллыкшысы. Ана тилинде «Оьмирлер арасында» («Эпоха» баспа уьйи, Махачкала 2005 йыл), «Эски данъыл» эм «Дунья – тегершик» деген поэзия эм проза йыйынтыкларынынъ авторы (Дагыстан китап баспасы, 2010-ншы эм 2015-нши йыллар).

Шайырдинъ бир неше асарлары орыс тилине коьширилген эм Москва каласында антологиясында баспаланган. Оьзи халк арасында коьшируьвши деп те белгили. Ногай тилине белгили орыс эм баска халклардынъ шайырлерининъ асарларын коьширип эм баспалап келеди.

Белгили шайиримизди келип турган сыйлы мерекеси – 60 йыллыгы ман исси кепте кутлаймыз эм ога коьплеген ийгиликлер сагынып кетемиз!

С.Култаева.

Язлык шогы

Магомед - Али
Жанов

Язлык шагы
Тобселеди шоблиме,
Юйрик аттай
Йортып бара алдыга.
Эркин кустай
Кобтериле авада
Енъил тыныс
Тобгерекке алдыра.

Язлык шагы.
Алгасайды шоблиме,
Сагынгандай
Ялгыз аруув анасын.
Оббе шобгип,
Аыр шобпти эм тоббеди,
Таслап алыс
Ярык йылы карасын.

Язлык шагы
Кирип келе шоблиме,
Тыныш йокты
Энди бизге баягы...
Басамактан
Абытлай яс келиндей,
Яхшы сабатке
Ол басаган аягы!

Жоьешли ыыр

Сен уйклайсынъ
Юмсак язлык кешеде,
Салып юмсак
Басынъа ак ястыклар,
Сав куьн ислеп
Арыгансынъ кешеде,
Уйклатканлар
Шайкап сени юлдызлар.

Ер юзюнде

Энъ де аруув кызалак,
Кайгы келип
Карамасын туьсинъе.
Ят сен тыныш,
Меним йырым бек узак,
Наьсип болып
Энер эртен туьсинъе.

Ана суьттинъ йылувлыгы

Ана суьттинъ йылувлыгы
Йырлар мынан йырларда.
Неги бугуьн мага танъда
Энди суьврет кырларда?
Эм мен оны тамырын деп,
Айлак ювык таныйман,
Балалыктынъ базарына
Терезеден карайман.
Балалыктынъ шоьлде калган,
Яланъ аяк ызлары,
Сол ызларда саьвле севип,
Янган ярык язлары.
Сол язларда таза коьктей
Аккан салкын сувлары.
Сол сувларда кушынлардай
Калккан ап-ак бувлары.
Бийигинде турналардынъ
Мунълы ушкан коьп сеси,
Эм тоьменде куьн ойнаган,
Тувган уьйдинъ тоьбеси.
Азбарында эмбеклеген
Балалыктынъ базары,
Босагада куьлип турган
Куьмис ана назары.

Шоъиър

Жоъовкoл

Анвар-Бек
Култаев

Карайман да сага мен,
Ханов-Магомет Али,
Турысынъ-ав бир кепте –
Ковз тиймесин эндиги

Тек йоравым бар сага,
Сога себеп мерекенъ.
Зейинлигинъ эш йойма –
Ол йос болган тоъбеден.

Каълеминъди берк ысла!
Шабйирликте кысметинъ.
Мынъ кере разы сага –
Ногай атлы миллетинъ.

Язганларынъ окыймыз,
Куътемиз янъыларын.
Халк авзыда йырлансын,
Бой коътерип йырларынъ!

Буйгуън сага алпыс яс –
Аъизлеринъ касынъда.
Ак юректен кутлаймыз –
Мерекенъ мен, ясынъ ман.

Сексенге де етши тек –
Келер сага Анвар-Бек!

Ойнайык, сойлейик ногайша!

Балалар бавында ногай тилде физкультура такыйкалары.

Мырады: балаларды ногай тилимиздинъ байлыгы ман сукландырув, туурли ойынларды ногай тилде ойнап билуув, ой тезлигин, тувган тилде сойлевге уйрентуув, мектебке аьзирлев.

Юриси: 1. Тербиялавшыдынъ кирис соьзи. Аявлы меним балаларым, буьгуьн биз тагы да ногай тилде ойнавымызды бардырамыз. Сиз коьп ойынлар билесиз ногайша, ногай тилде юмаклар, такпаклар айтып боласыз, тагы да биз не зат билемиз?

Баьри де бирге: «Ногай тилде ойнаймыз, ногай тилде йырлаймыз, каргып-шоршып боламыз, завыкланып турамыз!»

Тербиялавшы: Аьперим меним балаларыма! Кая, аьше баслайык ойын-дерисимизди.

1. Ойын-кувмак. Бир бала айтады:

«Аьли мен сизди санайым, ятлавымды айтайым, ким ялгыз калган сол кувмага керек!»

Бирим-бирим, эким-эким,
Уьшим-уьшим, доьртим-доьртим,
Бесим-бесим, алтым-алтым.

Авыр балтам, канлы калкам,
Кыркылдавык, курман тавык,

Сен кир, сен шык! (Ялгыз калган бала кувады, калганлары кашадылар).

Тербиялавшы: Ювырдынъыз, арыдынъыз, эндиги куьшимизди сынайык, аркамызга бир-биримизди коьтерип алайык.

Ойын «Коькте не бар?»

2. Эки бала коьрсетедилер. Коькте не бар? Коьк шешекей. Ерте не бар? Ер шешекей! Казанда не бар? Кайкана! Аьше коьтер мени арканъа!

Тербиялавшы: Машалла! Меним кеделерим (атлары) бек куьшли экенлер! Эн-

диги сиз олтырынъыз баьринъиз де эм мени тынъланъыз, мен сизден сорайман, сиз: «Мен!» деп явапламага керексиз, тек сак болып тынъланъыз, баьри ерте де «Мен!» деп кышкырмага керекпе экен?

3. – Меним аьруввим ким?

– Мен!

Меним ярыгым ким?

– Мен!

– Меним алтыным ким?

– Мен!

– Меним суьйгеним ким?

– Мен!

– Меним акыллым ким?

– Мен!

– Меним анъкавым ким?

– Мен тувыыыыл!

Аьперим, балалар, баьринъиз де акылы, алтын балалар. Анъкав бирев де йок экен!

4. Аьли биз «Темирбай» деген ойынды коьрсетейик.

Ойнавшылар, колларын ыслап тоьгерек (круг) этедилер. Юритуввшиди сайлайдылар, ол тоьгерек ортасында турады эм айтады:

Темирбайдынъ увыллары, кызлары,
Завыкланып бийийдилер, ойнайдылар.

Эм мага, Темирбайга карайдылар,
Ооо, калай мага олар ярайдылар!

(Темирбайдынъ артыннан кайтаралав кереклер)

Таза йылгада шомыладылар, сувды шашадылар,

Шайканадылар, завыкланадылар.

Таза болып ювынадылар,

Онда-мунда ювырадылар.

Шонъкаядылар, турадылар,

Шоршып-шоршып аладылар.

Колларын белге саладылар.

Эм энъкейип аладылар.

1,2,3, келсин бизге, келсин куьш,

Колды белге салайык эм энъкейип

алайык. Эңкеейик биз онъга, эңкеейик биз солга 1,2,3! Келсин бизге, келсин куыш! Колды белге салайык эм шонъкайып алайык! Колды белги салайык эм айланып алайык, 1,2,3, келсин бизге келсин куыш!

Тербиялавышы: Эндиги, балалар, «Кол ысласув ойынын» ойнайык.

5. – Ал аыше эндиги куышимизди сынайык. Аркан тартайык.

6. Ат шабыс ойынын коьрсетейик.

Тамамлав.

Аперим, балалар! Сиз буьгуьн оьзинъизди, куышинъизди, акылынъызды коьрсеттинъиз. Мен сизинъ баьринъизге бек разыман. Энди кырда ойнаганда кайдай ойынлар ойнааксыз?

Санав, кувмак, аркага коьтеруьв, ат шабыс. Темирбай ойыны.

С.Майлыбаева.

Римма Жаннинова,
Колмык шаары

Обленнинъ ийиси улым Ильяска

Мен досымнан, аданастан билемен,
Кобп йылларда, олардагы тавларда,
Бир аьлемет эртеги де тувган дей,
Эм кезе дей ол авыздан авызга.

Бир вакытта Ичкерия еринде
Бир калмык яс-аьскерши-ав калады.
Оьзине ол кайдай атты берсе де,
Тавлыларга куьннен-куьнге ярайды.

Тавлы хатын эм йигиттинъ кылыгы
Конаклыкта ийгилигин коьрсеткен.
Эм де онынъ эсиннен де таяды –
Ата колы, оьзи-озинен...

А хан болса, калымжасын койнына
Салмага деп мырат этип турады.
Эм де шоьлдинъ туьрли-туьрли ягыннан
Йолга бурып ваькиллерин салады.

Тек бир кере бу акыллы хан оьзи
Атлыга-ав тапшырады тек бир зат:
Алтын тувыл, болмаган ол эм куьмис –
Кишкей дорба. Тек улына аманат.

Шатырына келип калып оьзининъ
Бу калмык яс шешип оны караган:
Эм бурнына тийген ювсан ийиси –
Ана тилдей ялгыз болып тураган!

Ийис келе ана ер мен, ювсан ман –
Аягында тура берип, кадала...
Эм оьзиннен шыккан уьйкен канат пан –
Авлак шоьлге карап бирден ювыра.

Сосы ийис ярап кете аьр кимге, –
Ким суьеди оьз Элин тек ялгыз деп...

Ол ийис-ав оьмир керек билгенге –
Ана ерин оьмир эске алсын деп...

Аьскерлер де, аьдемлер де, атлар да –
Узак ерден кайтып келе уьйине.
Ап-ак туье болып уьйир басында,
Ийис шыга, оьлен ийис ер–ерге...

Коьширген А.Утеев.

Онынъ терменге киргенин сезбей де каладылар. Бас дегенде коьринмейтаган эди. Неге десе ол тек керек дегенде сенимин этеди. А ол тек кишкей балаларга сеним этетаган болды: олар болса, аьдил эм оны эш бир аьйипке де калдырмайдылар. Онынъ акында айтып та болмайдылар-неге десе соьйлеп те билмейдилер. Соннан себеп сосы шоьл аьдемдин сезбей эдилер. Эм ол сосы терме мен бир ерден баска ерге коьшип турмага туьседи: кийгизлерин бир баска, оларды байлайтаган йиплерди бир баска, ортасындагы тиклев агашын бир баска, эсигин де бир баска... Сонъ олардынъ баьрисин йыядылар, бир ерге уьедилер. Оннан сонъ я оьгизге, я туьеге саладылар эм керек ерине дейим алып кетедилер. Юруьв, аьдетинше, узак болады дер эдик. Кайбир заманда каранъа кешелерде де юрмеге туьседи. Янъы ерге келгенде баьри болган затларды ерге саладылар. Сонъ эр кисилер оларды тагы да йыйыстырып баслайдылар: бас деп ер аьзирлейдилер, сонъ болса, термединъ аьр бир кесегин аявлап ерлестиредилер. Терме де оьзининъ алдынгы аьлине келгенше, куллык этпеге керек! Аь Коьргиси болса, карап турады-кайзаман бу термен йыйып алынар экен деп. Эм битсе окына,

онынъ ишине кирип, бир муьйисине тыгылып та турады. Арыган болса, Коьргиси аьруьв кепте ятып та уйклайды эм ийги туьс те коьреди... Ол коьбисинше тобанлар арасына кирмеге эм ятпага суьеди-ол шоьл яшавшыдынъ суьер муьлки. Сосы йолай ол баладынъ йылавыннан уянып калмаспа! Карайды – баьриси де уйклайдылар. Бала анасы да уянып турганы йок эди. Баягы Коьргиси агаш бесикке ювырып барды да, ога минип калды. Бесик болса аьруьв кепте йиплер мен йогарыга илинген эди. Ога шоьл яшавлары ел бесик деп те айтадылар. Неге десе илинип турады. Соьлеги бала келгенге карап калды – каранъа болса да, коьзи оны коьретаган эди.

– Мен сени ийги кепте коьремен, – дейди ога бесиктеги бала да.

– Оьзек те. Мен де соны суьетаган эдим.

– Аь сен ким боласынъ? – дейди ога бесиктеги бала, йыламага да ойлана берип.

– Коьргиси мен, – дейди конак та бесикте ятканга карай берип. – Терме иеси мен...

– Аьши не зат этесинъ?

– Термеди саклайман. Меним атым да Коьргиси.

– Аь сен мени саклайсынъма? – деп, кызыксынады яткан бала да.

– Сосы термеде яшайтаган баьрисин де мен саклайман, – деп аьллатады ога Коьргиси.

– Аьши ол кайтип болады? – деп тынышсызланады бесиктеги бала да. Эм колындагы кесек куйрык майын туьсире берип. Аьли ол оны бир аьруьв кепте сорып туры эди.

– Мен терменди эм онынъ баьри де яшавшыларын болган корлыктан эм баьри авырлыктан саклайман. Баьриси де мундагы сав болсын, татым эм дос болсын деп. Мундагы баьри маллар бир якка кетпесинлер, термеде аьр йыл сайын кеделер эм кызлар санлары коьп бола берсин деп. Терме босагасында кум олтырмасын эм онынъ иши таза турсын деп куллык этемен...

– Аьши сенинъ куллыгынъ коьппе? – дейди тагы да бесиктеги бала. – Аь сен озинъ де бир кишкей затсынъ. Сага неше ясы болады айтшы?

– Билмеймен. Тек мен де бир баламан.

– Аь сен озинъме яде болса сенинъ атанъ, ананъ эм аданас – кардашынъ да барма?

– Мен озим болсам ярайды...

– Ялгыз болув кыйын, – дейди сол заман бесиктеги бала, бироз кыйнала берип. – Аь сен коьресинъше, меним термеде эм онынъ тысында не шаклы ювыкларым барлар? Тек не пайда, аьли мага биреви де янасып келип эм мени тыныш этип болмайды... Мага бириси де бесик йырын йырламайды, йырласалар, мен тагы да уйклап кетер эдимтагы...

Аьне сол заман Коьргиси, бесик йыры эсине туьсе берип (ол оны термеде коьп кере эситкен), оззи билген кепте йырлап баслады: «Баю-бай! Баю-бай! Уйкла, яным, кыс коьзинъ!..»

Аьне сол вакыт бесиктеги бала коьзин юмып баслады. Оны ман бирге косылып термедеги бесикте соьлеги Коьргиси де ятып уйклайды...

Эндигиси термединъ иши тагы да тыптынък болып калды. Баьри де уйкыда... Биревлери туьс те коьредилер эди...

Ханинова Римма Михаил кызы Россия язувшылар Союзынынъ агзасы, шаьйир, коьшируьвши, прозаик эм драматург.

Римма Ханинова Алтай крайынынъ Локтев районынынъ Успенка авылында 7 апрель 1955 йыл калмык язувшысы Михаил Хониновтынъ аьелинде тувган. Калмык патшалык университетин битирген. Филология илмилерининъ кандидаты. Аьлиги заманда илми куллыкшы, демек, РАН-нынъ Калмык илми орталыгынынъ фольклор эм адабиат боьлигининъ заведующийи, калмык поэзиясы ман каьрлейди.

Орыс эм калмык тиллеринде бир неше китаплердинъ авторы. Оннан баскалай болып, шет эллер эм калмык адабиатлары бойынша бир неше монография язган эм баспаланган.

Римма Хониновадынъ эртегилери, хабарлары, дестанлары Россия эм шет эллерининъ 12-и тилине коьширилген. Сырт Кавказ язувшыларынынъ эм шаьйирлерининъ асарларын да коьширген.

*Калмык тилиннен.
Коьширген А-Б.Култаев.*

Анвар-Бек Култаев

Бизим Альберт

Дестан
III кесеги

Ишчалла!!!

Альберт оьзи алтын медалин алган заманада, не зат сезесинъ деп берген сорагына эш бир шек те алмай, булай явабын кайтарган:

**Мен соьзимди бергенмен:
Мунда келип енъмеге.
Энди аьли коьресиз –
Мен тутканман оьз соьзим.**

**Алтын медаль Элиме
Кыйыным ман казандым.
Мага эткен сеним уйкен –
Кыйналсам да – акладым!**

Альберт Батыргазиетинъ тренери Руслан Куштанов боксеры сондай етимиске етискенине суьйинип булай деген:

– Мен биле эдим, мен сене эдим: боксер Альберт Эл сенимин аклагын. Аьне аьли ога биз шайыт. Альберттинъ баьри алаяк бийиклеви алдыда. Биз ога да аьзирлик коьремиз эм ойлайман, аруув тренировка болса, бийиклевлер тагы болар!

Альберт ясымыз Олимпиадада алтын медаль алганнан сонъ, РФнынъ Президенти Владимир Пути-

нинъ Указы ман ога ДОСЛЫК ордени тийисли этилинди эм шатлык аьлде тапшырылды. Сонъ болса ол халклар ара класслы Россиядынъ спорт устасы деген атты да алды.

9-ншы август куьн Токиодан элимиздинъ бас каласы Москвага олимпиалык чемпионатында ортакласув эткенлер мен самолет келип конды эм солардынъ арасында бизим шоьл йигитимиз де бар эди. Оларды кайтип бир йылы кепте йолыгув да болды! Ол 2021 йылдынъ 9-ншы август куьнинде болган. Эсимизде аьли де коьпке дейим сакланар!

Боксер ясымыз американшы боксер ман боксировать этпеге ногай композиторы Арсланбек Султанбековтынъ йыры ман шыкканы да савлай дуныяга бир аьлемет тувылма эди! Альберт уьстинлиги мен аьр бир ногай эм аьр бир россияншы куванды эм оьктем болды. Аь шаьирлер болсалар, оьзлерининъ юрек соьзлерин айтпай болмадылар. Эм солардынъ бириси ногай шаьири Куруптурсын Мамбетов. Ол бу йолай ятлавын баьриси де окысын эм билсин деп, орысша язган. Аьли мен оны келтирмеге суьемен:

«Наш Альберт»

Возьми, поэт, свое перо,
А ты художник, свой мольберт.
Восславим парня – он герой –
Батыргазиев, наш Альберт.

Расправился в разгаре лета
С противником в темпе он.
Гудит весь мир, гудит планета –
Батыргазиев – чемпион!

И рукоплещет млад и старый,
И рукоплещет мир тебе.
Россию боксом ты прославил,
Как и родной Геметюбе.

Ты показал души богатство –
Живущим рядом и вдали,
Что есть на свете и ногойцы,
Умеющие брать олимп.

Мага бизим ногойлар арасынан болып, белгили шайиримиз, журналистимиз Магомет-Али Хановтынъ булай деп айтканы ярамай болмады: «Чемпионлар бос топыракта тувмайдылар. Альберттей аьдемлер боьтен де. Онынъ артында, неге таьрийхте оьлимсиз, шувылдаган тувган Уллы-Дешт-и-Кыпшак данъылы, данъклы Бейбарс, Артык Хан, айтылган Эдиге, бий Мамай, дели Орак, эр Досманбет Азавлы, сонъында Уллы Аталык согысынынъ баьтирлери Халмурза Кумуков, Алимхан Асанов, Бийтемир Абдуллаев, Джанарслан Алиев эм коьп баскалары. Алдында – аьлиги аз санлы, сав дуныяга шашыраган яхшылык акында уьмит эткен ногой халкы эди. Тек сондай топырактан дем алып оьскен бизим йигит ногой чемпионымыз. Эндигиси Альберт оьзи де аьлиги замандагы ногойымыздынъ баьтирине айланды. Кайдай дурыс эм акыллы ой-соьзлер! Коьп савболсын Магомет-Али Ханов!

Альберт ногойларды Бириктирдик!

Махачкала. Аэропорт.
Кешки сабат тек алты.
Тек аьдемлер ян-яктан
Келиптилер, топ-толы.

Россиядынъ, Дагыстаннынъ,
Солай ок ногойлардынъ
Елпилдейди байраклары!
Кобзин салып карай баъри!

Бетлеринде куьлкиси,
Карттынъ эм де ястынъ да.
Себеби де белгили
Альберт самолет бортында!..

Кайтып келе чемпион,
Оъз Эли Дагыстанга.
Мынъ санлы халк йыйылган,
Курсап оны алмага!

Бирев йырай, бирев бийий,
Бирев колын булгайды.
Самолеттан туюсе йигит,
Куьлип ол да карайды...

Суйинеди, шат бола
Дагыстанга еткенге.
Салам берип, колын соза –
Аьир бир оны коьргенге!

Кышкыралар баъриси:
– Савбол, Альберт, енъуьвши!
Энди ногой ваькили
Олимпиалык чемпионы!

Чемпионды коьрмеге
Эм йолыгып алмага,
Алал коллар бермеге,
Ийги соьзлер айтпага,
Йыйылганлар аз тувыл:
Бар кызлар да эм увыл.
Аксакаллар да калмай,
Юредилер арымай.

Батыргазиев енъуьви,
Миллети бирлестирди.
Оны яным коьрмеге,
Эм саламын бермеге,

Келди бизим ногойлар:
Бас кала Москвадан,
Калмай шетте Астраханъ,
Эрте турып ювырган.

Келди Кобан ногойы,
Тав беттеги беставлы,
Ставрополь крайдан,
Аз тувыллар йыйылган.

Мышыгызлы ногойлар,
Алды бетти алганлар,
Баскалай да миллет коьп –
Ысла баърин, суйсенъ оьп!

Аь бизим бу Дагыстан,
Калмай шоьлден эм тавдан,
Аэропортка янаскан,
Кушагына ол кыскан.

**Чемпионун – Альберти!
Кысып, оввип бетиннен,
Саабийиндей кыспага
Ымтылады. Суьйинген!**

**Байраклар да елпилдеп,
Сес шыгара ер-ерден.
Олар да бек суьйинген,
Аьдемлердинь соьзиннен.**

**Ойлаяксынъ овзлери,
Ювыралар Альбертке.
Йыйып алган соьзлерин,
Еткермеген шоьл бетке!..**

**Не деп, не зат айтсак та,
Аэропортта толы халк;
Оьтпеге арасыннан,
Шыгыр йип те болмаяк.**

14 август. Юма сонъгы куьн. Бокс бойынша Россиядынъ спорт устасы, Россиядынъ 4 кере чемпионы, Олимпиалык чемпионы Альберт Ханбулат улы Батыргазиевти ДР-сынынъ бас каласы Махачкаладынъ аэропортында уйкен байрам кепте йолыгып алдылар.

Халкымыздынъ атын савлай ердуньяга данъклаган спортшыды йолыкпага ДР-сынынъ Правительство председателининъ орын басары Муслим Телякавов, спорт Министри Сажид Сажидов, Бабаюрт эм Ногай районларынынъ басшылары Даниял Исламов, Мухтарбий Аджеков, сондай болып ногайлар тыпакласып яшайтаган Ставрополь крайынынъ туьрли районларыннан, Карашай-Шеркеш, Шешен, Дагыстан республикаларынынъ, Астрахань областининъ районларыннан. Оннан баскалай Москвадан, Москва обла-

стиннен, сырт регионларынынъ овз заманлары ман санаспай, миллетимиздинъ ахыр туьрли байракларын елпилдетип, сансыз автокоьликлер мен мынълаган аьдемлер йыйылдылар. Олар баьриси де Альбьерт Батыргазиевке йылы соьзлерин айттылар эм алдыда тек йогары уьстинликлерди, тагы да коьп сондай енъуввлерди сагындылар.

Спортшыды йолыгувга багысланган куванышлы байрамды Ногай районунынъ маданият боьлигининъ куллыкшылары аьзирлеген эдилер. «Айланай» овкиметлик вокал-хореографиялык ансамблининъ, халк саз алатлар овкиметлик оркестрининъ катнасувшылары, белгили акын Алибий Романов эм тагы да коьп баска зегенли йыршылар эм биювшилер мен амалламады шынтысы ман уллы халк тойына айландырдылар.

Аэропортта йолыкканнан сонъ, юзден артык автокоьликлер мен Альберт Батыргазиевти баьри де конаклар тувган авылы Геметобеге аькеттилер эм онынъ уьйинде танъ атканшага дейим алгыславлар эттилер. Сол кеше Дагыстаннынъ Бабаюрт районуна каратылган коьп йылы сагынувлар занъырадылар.

Келген аьр бир делегация олипиалык чемпионы Альберт Батыргазиев пен бирге овмирге эстелик деп суьвретке де туьстилер.

Кыскаша айтканда, сосы 2021 йылдынъ 14 август куьни бек эстеликли куьнге айланды... Мен ондай бир коьп ногай йыйылган шара коьрмегенмен деп айтсам, бир янъылыста йибереек болмаспан...

Ак зат аьр заман ак болып калмага керек!..

Ахматтын «кешки сабат сгизде эстеликтинъ янында боларсынъ» деген соьзлери Сафурадынъ эсине туьсти. Сафура колына саатин тагаятып карады: янъгы сегизге юрипти. Сегиз болганша, Сафура аьзир болаяк эди.

Аьр замандагыдай болып, булар энъ баслап кушакластылар да суьйистилер эм кыйлы заман калдылар. Сонъ кол ысласып кыдырып кеттилер. Уьйкен тереклер толыскан айдынъ ярыгын бегитсе де, япыраklarдынъ арасыннан келеген саьвле эки суьйгенлердинъ бетлеринде алма-телме ойнай эди. Ахмат Сафурага бираз йылысып олтырда да, оны мазаллы коллары ман оьзине бурып, бир бирисине карадылар. Сонъ Сафура Ахматтынъ колларын ыслап, кирпичлерин какты да, куьлимсирей берип:

– Не карайсынъ, мени янъы коьрдинъме? – деп сорады.

– Буьгуьн сен мага мыкаятта ярап турысынъ. Сен аьр дайым да меним...

Сафура Ахматтынъ соьзин боьлип:

– Сенинъ эсинъдеме бизим биринши кере йолыгысканымыз?

– Биз Рахмет экевимиз окумага деп келген эдик...

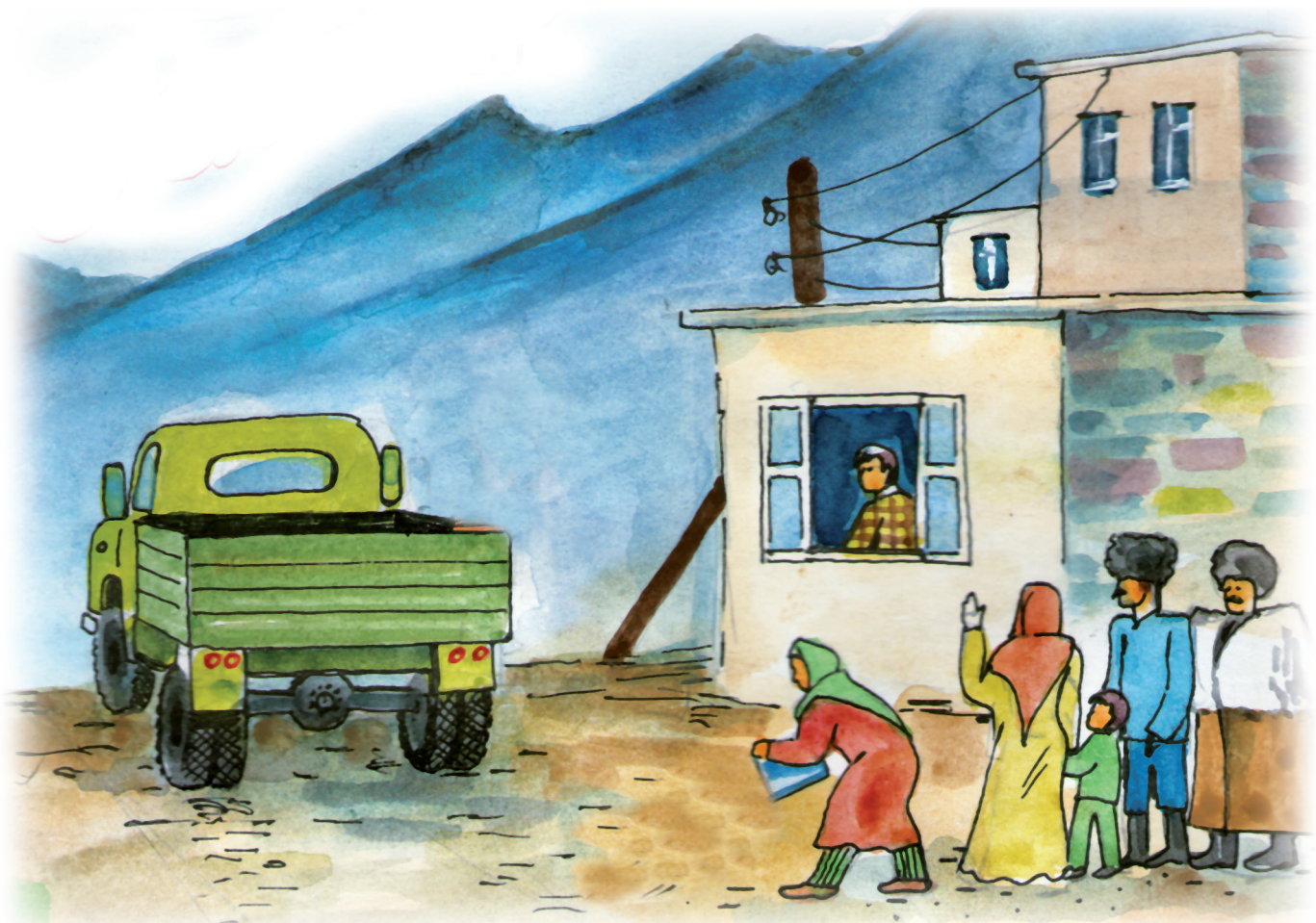
– Сенинъ кара буйра шашынъ, мине сосы коьйлегинъ мен ыстанынъ эм сыркылдап куьлгенинъ буьгуьнге дейим эсимнен таймайды, – деди, оьзи Ахматтынъ ийнине басын салды.

Ахматтынъ эсине Рахметтинъ соьзлери келип туьсти.

– Аь мен сени коьргенлей ок яраттым. Тек мен сенинъ яратканынды билмей, «мендей шоферды суьеegi барма» деп, оьзимди оьзим корлайтаган эдим, – деп Ахмат сигарета камызды да, – Аьр дайым ойлаганынъдай, айтканынъдай болатан болса, мен... Мен сага айтканым йок. Мине тынъла. Атам 1943 йыл согыста каты яралып Грозный каласына госпитальге туьскенде, анам да аврийтаган эди, болса да, мени мен карындасымды авылдаска таслап, атамды коьрмеге самолет пан барганда, бир эсирик шофер машинине бастырып оьлтирген. Коьпке калмай агам да оьлген. Шоферга ша суд эткенлер, оннан не пайда атам ман анадан эки бала етим калса... Карындасым эрге шыккан, заводта ислейди, аь мен-шофер. Детдомда да турдым, ФЗУ-да да оқыдым. Ыланъкалы эдим. Тагы да окумага ойым ша бар, – деп, авызындагы сигаретасын силкип таслады да, кыскаша автобиографиясын айтып салды. Ахмат онъ бетинде олтырган Сафурадынъ манълайыннан суьйип, басып оьзининъ басына суьйкендирип, онъ колы ман онынъ явырыннан ысылап оьзине карап кысты.

– Даь, – деп куьрсинди да Сафура, – Кыйынлыкты, азаплыкты ким шекпеген, ким коьрмеген. Адем бир ниетликте, бир муратлыкта, бир тилде эм тилекте болса,

суыйимлик те сол шаклы беркли куышее береди. Мага коьре, биз бир бирмизден корккандай тувыл, коьптен танысканмыз, аьллескенмиз. Сенинъ айткан соьзлеринънен сонъ, мен сени айлак та бек... – бек Сафура, олтыргыштынъ янында турагалып турган Ахматтынъ колтыгына крип сынъкылдады эм айтаяк соьзин айта алмады.

– Сафура! – деп, Ахмат Сафурадынъ яслы коьзин колынынъ аясы ман суьртти де, – Бизим арамызга эш бирев шоьп какпас... Мен де сени суьемен. Тек... Тек айта алмай юри эдим.

– Ахмат! – деди Сафура, оьзи тигилип карап, – Бу кеше калай яхшы! Мундай яхшы кеше мага бир заман да болмаган, – деди кыз.

Ахмат мунълы кепте:

– Мен де етим сен де етим, уьйленсек ярамайма? Биз бала тувыл, заьлимдей аьдемлер: сен техникум кутарып ислейсинъ, мен-шофер... Калай коьресинъ? – деди.

– Сен эки коьнды ыслаяк болма? – деп, Сафура куьлди де, – Куьзге дейим карайык, шак туьрленмесе...

«Язда аьруьв бавда шешекейлер.

Олардан да аьруьв язда кызлар...» – деп баслады Ахмат.

– Энъ баслап, заочно институтка туьсейик, сонъ уьйленермиз. Яхшыма? Сен макул болсанъ, мен макул. Бер колынъды! – деди Сафура. Бир бирисининъ колын алып хабарлай, парктынъ каранъалыгына ясырындылар.

Ахмат азбардынъ янында Сафурадан айырылгысы келмей, онынъ отлай янып турган коьзлерине карап:

– Яхшы кешли бол, уькынъ таьтли болсын. Коьрискенше!.. – деп, Сафурадынъ назик бармакларын кысты да, куьлди. Сонъ орам ман, сызгыра берип, йоьнеди.

Сафура Ахмат коьринмегеншеге дейим карап турды, сонъ «сосындай ашык киси мен ким яшамас эди» деген ойы ман азбарга кирип кетти.

Анъшылав - Бек Кызыклы Зати ТОВАРЫХ

Бурын-бурын заманда эки анъшы дослар яшаптылар. Бир куыннинъ бир куыннде калын кар явады. Дослар танъ ман анъшылап шыкпага деп сойлеседилер экен. Туьнде бир достынъ атасы капилестен оьледи де калады. Танъ атар-атпас, экинши досы келип терезеди какса, досы: «Кайдагы анъшылав, танъга карсы атам оьлди», – дейди. Сонда кырдагы

досы: «Атанъ оьлсе, атан сойылар, кар иресе, ыз йойылар», – деп яваплапты. Сойтип, эки дос анъшыламага кетиптилер экен.

*(Обгиз-Ер авылынынъ яшавшысы
Ягъев Садула-аьжидинъ авызыннан
Р.Сунчалиев язып алган).*

ТУРНАЛАР

Куьзлик келип табиятты туьрлентсе,
Шоьлликлерим сары туьске боялып,
Кубылага ушадылар турналар,
Ак аспанда, булытларга ютылып.

Ушадылар авлаклардын, кырлардан,
Шоьлди таслап, кысламага эрекке,
Оьтедилер сувлардан эм тавлардан,
Сагынышлы сес калдырып юректе.

Мен билемен, ййнап язлык келгенлей,
Эситермен кувнак турна сеслерин.
Ата юрт пан байланаслы аьдемдей,
Излөөклер куслар тувган ерлерин.

Дагыстан поэзиясынынъ классиги

Дагыстан поэзиясынынъ классиги, Дагыстаннынъ халк шайири Гамзат Цадаса 1877-нши йыл 11-нши август куьнинде бизим республикамыздынъ Хунзах районынынъ Цада авылында ярлы эгиншидинъ аьелинде тувган. Соны ман дагыстан поэзиясынынъ классигине 145 йыл толады. Яслайын ок ата-анасыз етим болып калган. Медреседе окыган эм арабша бек ийги билетаган болыпты.

Туьрли-туьрли ерлерде куллык эткен: оз авылында судья болган, темир йолда эм агаш аьзирлевде аьрекетин бардырган. Бир кесек заман авар тилиндеги «Кызыл байрак» газетасынынъ редакторы болып та ислеген. 1920-ншы йыллардан алып биринши ятлавларын баспалаган.

1934-нши йылдан алып СССР-динъ язувшылар Союзынынъ агзасы. Гамзат Цадаса Совет язувшылар Союзынынъ биринши съездининъ делегаты да болган.

Сав оьмири язув ман каьрлеген эм онынъ китаплерининъ коьбиси балаларга багысланган демеге де боламыз. Автордынъ китаплери орыс эм авар тиллеринде Москвада эм Махачкалада шыкканлар. Белгили шайир баснялар, эртегилер, ятлавлар эм пьесалар да балалар уьшин язган эм баспалаган.

Гамзат Цадаса 1951-нши йыл 11-нши июнь куьнинде дуньядан кешкен. Шайирдинъ аты мутылмаган демеге боламыз. Махачкалада, оззининъ авылында онынъ эстеликleri эм онынъ атын юргистетаган орамлар эм баскалай затлар барлар. Оззининъ авылы Цадада шайирдинъ уьй-музейи де бар.

Гамзат Цадасадынъ язганларын коьплеген тиллерге коьширгенлер эм аьли де коьширилип турады дер эдик.

Дагыстаннынъ халк шайирининъ язганларын бириншилерден болып бизим ногай тилине 40-ншы йыллардан алып сыйлы ясы уьйкенимиз эм белгили шайир Муса Курманалиев коьширип келген.

С.Култаева.

Кийгизиминъ йылувы

Мархаба Шалиева Ногай районънъ Кумлы авылында 1963 йыл тувган. Анасы библиотекада куллык эткен. Алты баласын тапкан сонъ, оларды тербиялав ман карлеген.

Кийгизлер, ногай юртлары, шоблдинъ коьрки-баьрисинде суьврет ясаушыдынъ ишки дунясы, болаяк суьвретларининъ темасы. Усталык кызга анасыннан келгендей коьринеди. Мархаба яслаын суьврет ясат баслаган кыз. 8-ншы классты биткенин сонъ, кызалак Джамал атындагы художестволык училищесине туьседи. Ногай халк театрында куллык та эткен.

1986-ншы йылдан алып Мархаба Аджибаьтир кызы Сражди Батыров искусство мектебинде куллык этеди. Мархабадынъ усталыгы эм иске суьйими акында онъы окуушыларынынъ уьстилиги хабарлайди. Онынъ колында окуганлар аьлиги заманда Пятигорск, Ставрополь, Махачкала калаларындагы окуу ошакларында окуйдылар. 2012-ншы йыл онинъ окуушысы Темирлан Мамаев Германиядагы Мюнстер каласында «Меним халкынынъ таьрийхи» деген халклар ара суьврет ясау конкурсында 1-ншы орын алган.

Мархаба Шалиева-Мусауровадынъ туьрли суьвретлери

*Кеде мен кыз
кийимлери*

Сонъгы йылларда Мархаба Шалиева-Мусауровадынъ персоналлик выставкалары уьстинликли кепте Ногай районьнда, Кизлярдагы таьрийх-краевед музейинде эм Махачкалада оьткенлер.

Мархаба Шалиевадынъ яшавы Ногай халкынынъ яшавы ман тар байланиста. Балаларга онынъ суьйими онынъ окувшы-

ларына, онынъ йийенлерине коьшкен деменге боламыз. Аьлемет ана эм тей эсапта ол оларга тувган ерине эм онынъ культуранына уллы суьйимин савгалайды.

З. Шугаипова.

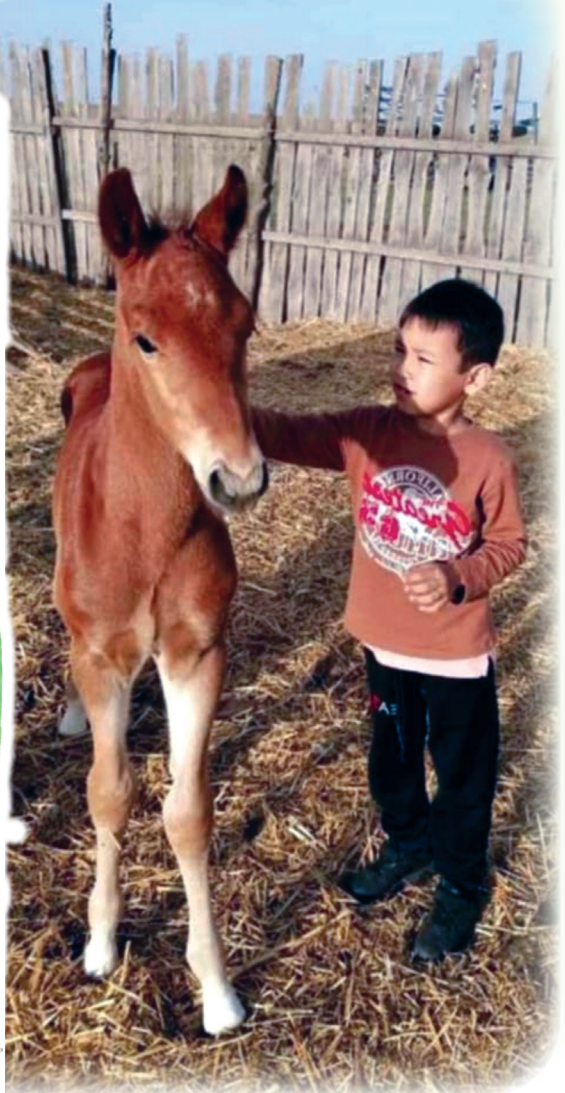
Кумли авылына йол.

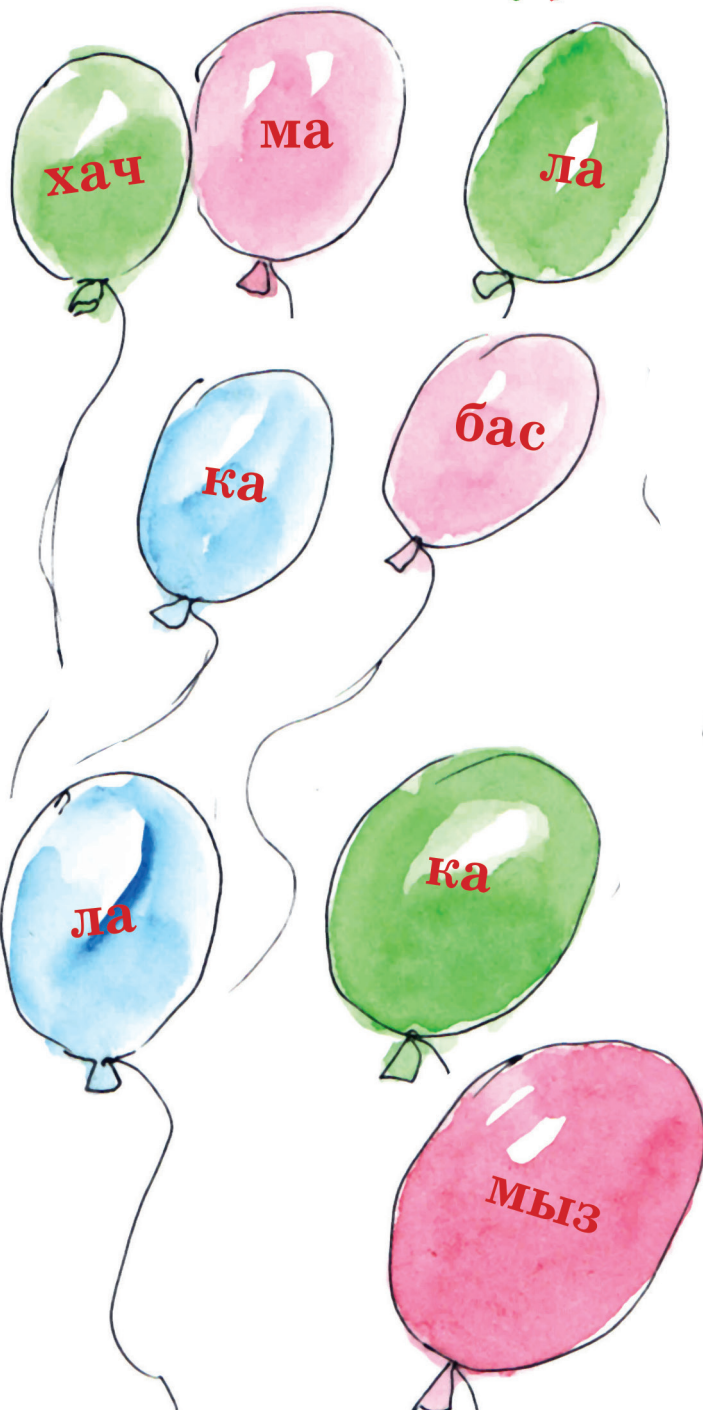
Кулым

Кулыншагым, кулыншак,
Мен касынға барайым,
Юппа-юмсақ арканғыды
Аям мынан сыйпайым.
Кулыншагым, кулыншак,
Сен боларсынъ арғымақ,
Кенъ шоблимде шабарсынъ,
Баьриннен де озарсынъ!
Елдей болып ушармыз,
Элге салам айтармыз.
Тахир улы Нурланнан,
Нуковлар туқымыннан.
Аьли болса аман тур,
Мени, досым, саклай тур.
Ушаякпан алыска, карлы ерге, сувыкка!
Сагынганда карарман
Сосы бизим суьвретке!
Асыгарман Талнахтан,
Юрек тевип Шобл бетке!

Салимет Майлыбае

Бувымларды коч эм совз тувз ин карор

ТУЪЗИАГЕН СОВЗАЕР
АКЫНДА НЕ ЗАТ БИЛЕСИЗ?
ЯБАБЫН ЯЗЫНЪЫЗ...

Соколёнок

Лашын

4/2022

июль – август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер
серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З. Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера З. Даганов

Формат 60x84 ¹/₈
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 2,93.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 27.07.2022 г.
Тираж 293 экз.
Заказ № 1261.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок» и «Литературный
Дагестан».

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - ПМ995.

Цена свободная.